
Ново постъпление от документи за историята на село Марулево в Държавен архив-Благоевград

Марияна Пискова

Има селища, миналото на които е отразено в исторически очерци и хроники, в краеведски проучвания и публикувани спомени. Село Марулево, въпреки дълголетното си съществуване и традиции, все още няма своята написана история. Първият опит в тази посока беше направен в дипломната работа на Димитрина Христова - студентка в магистърска степен по история в Югозападния университет "Неофит Рилски".¹ Паралелно с нейното разработване през 2003 г. стартира университетски проект за изучаване миналото и културното разнообразие на селища от Благоевградска община², сред които и село Марулево. Тогава, в началото, все още никой не предполагаше, че в хода на този проект ще се постигне още един резултат – ще се открият ценни документи, които много скоро ще бъдат предоставени на изследователите за ползване. Проучването започна със справка за съхранените архивни извори за миналото на Марулево. След това предстоеше да се запишат "живите" разкази и спомени на съвременните жители, както и да се фотодокументират техните образи, ежедневието, природна и жизнена среда.

Архивни документи за Марулево във фондовете на Държавен архив-Благоевград

По силата на общовалидните принципи за класификация на архивните документи в българските архиви, ценните извори за село Марулево се отнасят към профила на Държавен архив-Благоевград. Запазените в архива документи не правят изключение и от друго общо

правило, според което те произлизат от определени еднотипни за малките селища институции и имат сравнително малък обем. Затова архивната памет за Марулево се пази, както и при другите населени места от този тип, предимно в архивните фондове на училището, църквата, читалището³, кооперацията.

- **Фонд 998 Начално училище с. Марулево**

Училището на с. Марулево е една от институциите, наред с църквата и църковното настоятелство, чиято история, започва през 19 век. Първоначално е открито килийно училище през 1860 г., което от 1877 г. се ръководи от Църковното настоятелство. Известно е, че училищната дейност е прекъсвана на два пъти - през 1880-1887 г. поради липса на учител и от 1912 до 1914 по време на войните. Последователно училището променя наименованието си като от Първоначално училище "Ефрем Чучков"⁴, се преименува на Основно училище "Христо Ботев" (1945-1970 г.) и накрая в Начално училище с. Марулево (1970-1973 г.). Закрито е през 1973 г. поради недостатъчен брой ученици. В Държавен архив-Благоевград са приети и се съхраняват архивни документи за училището в Марулево, обособени в самостоятелен архивен фонд № 998 "Начално училище с. Марулево 1970-1973 г.". Запазените документи са групирани в осем архивни единици, като най-ранните документи в тях са от 1926, а най-късните от 1973 г. В тематично отношение архивните извори разкриват дейността на учителския съвет, плановата и отчетна дейност на училището, съдържат статистически сведения и представят данни от летописната, ревизионната книга и от училищния албум. Запазени са протоколните книги, отразяващи заседанията на учителския съвет от 50-те до 70-те години на 20 век, планове и годишни отчети, вкл. и отчети за движението на учениците. Сред постъплените в архива са и задължителните за училищата регистри и книги – Летописна книга от 1929–1960 и 1960-1973 г.; Ревизионна книга за проведени ревизии от 1926–1965 г. и Училищен албум (1937–1966) г.

- **Фонд 186 К Трудово-горска производителна кооперация "Славова"**

На 2 август 1930 г. в с. Марулево е основана Трудово-горска производителна кооперация "Славова". Първоначално кооперацията е специализирана за дърводобив и дървопреработка, а впоследствие през 1938 г. разширява дейността си след като се обединява със скотовъдната, пчеларска и птицевъдна кооперация "Парангалница" от Горна Джумая. Историята ѝ е събрана в няколко основни вида архивни документи. От кооперацията са запазени Протоколната книга на управителния съвет (1931-1942 г.); Книгата за фондовете на кооперацията; Протоколната книга на контролния съвет (1941-1945 г.); Данъчната главна книга

(1931-1938 г.) и писма, окръжни, протоколи, оборотни ведомости, списъци на служителите (1928-1945 г.).⁵

• **Документи за Марулево в архивните фондове на други институции**

Освен тези извори, компактно събрани в едноименните самостоятелни архивни фондове (на училището и кооперацията), отделни документи за историята на Марулево се намират и във фондовете на други институции, каквито са Градското общинско управление – Горна Джумая (ф. 125 К), Областна дирекция на Министерството на вътрешните работи и народното здраве – Горна Джумая (ф. 61К), Църковно-училищното настоятелство (община) Горна Джумая (ф. 200 К), Градския общински народен съвет Благоевград (ф.115) и др. Най-често това са разменени писма, нормативни и разпоредителни документи, статистически сведения. Например, във фонда на Градското общинско управление Горна Джумая е съхранена преписката с Министерството на народното просвещение във връзка със строителството на училището в село Марулево в периода 1940-1942 г. (ф. 125 К).

Примери в този смисъл откриваме и в архивен фонд 200 К Църковно-училищно настоятелство (община) Горна Джумая 1871-1920, където се намират статистически сведения за българските основни училища в Джумайската кааза 1908-1909 до 1952 г. и сред тях за българското основно училище в с. Марулево⁶.

В личния архивен фонд на Мирчо Юруков (№ 742) е написаната от него история на Благоевград с легендата за болния кон на селянин от Марулево и за основаването на град Горна Джумая⁷. Тук са запазени също така данни за ръста на населението от Благоевградска община, включително и за Марулево за 1934, 1946, 1956, 1958, 1959 г.⁸ В този личен фонд се пазят и спомените на Дончо Лисийски за съпротивителното движение в Горноджумайско.⁹

Сведения за броя на жителите на Благоевградска община по села, включително и за Марулево се намират в архивния фонд на Градския общински народен съвет – Благоевград.¹⁰ Пак там се съхранява и Програма за социално-икономическото развитие на кметството в с. Марулево през 1980 г.¹¹ и др.

• **Документи за Марулево в групови архивни фондове**

Други архивни документи за миналото на Марулево съставляват част от **групови фондове**, в които по правило са обединени извори на институции с еднородни функции, с обща подчиненост, местонахождение, приемственост и др. Такъв е примерът за документалното наследство на Църковното настоятелство на църквата “Св. Вмчк. Димитрий” в с. Марулево от времето 1923 – 1948 г.¹² Останалите от дейността

му документи са отнесени към груповия фонд 238 К “Църковни настоятелства (1896-1962 г.)” заедно със съответните документални следи от настоятелствата в други 47 селища от региона. Всички те са постъпили в Държавен архив-Благоевград през 1961 г. Тогава от настоятелството в Марулево са приети близо 1000 листа документи, групирани в шест архивни единици. В три от тях са обединени получаваните в настоятелството писма, окръжни, наредби и послания от Светия синод (София), от Неврокопската митрополия (Неврокоп) и Архиерейското намесничество (Горна Джумая) в периода от 1923 до 1948 г. В отделна архивна единица са обединени документите, отразяващи избирането и утвърждаването на църковни настоятели от 1926 до 1940 г. Друга архивна единица съдържа сведенията за ражданията, женитбите, умиранията и незаконно живущите от 1931 до 1948 г. Не на последно място е Летописната и ревизионна книга на настоятелството в Марулево за времето от 1929 до 1934 г. С това най-общо се изчерпва документалната наличност на една от най-рано учредените институции в Марулево – Църковното настоятелство на храма “Св. Вмчк. Димитрий”, с която разполагаха изследователите преди да започне работата по проекта.

• Ново постъпление от документи на Църковното настоятелство и нов архивен фонд 375 К.

Още при първото теренно проучване екипът, изследващ миналото на с. Марулево, получи възможност да прегледа документи на Църковното настоятелство, периодични издания и книги, които бяха струпани в църквата и в малка постройка, разположена в близост до нея. Някои от документите бяха прибрани в сандъци, шкафове, а други се намираха непосредствено върху пода. Условията при които бяха открити документите могат да се определят като несигурни и неподходящи – нестабилна и многократно разбивана постройка, влага над допуситните норми, опасност от гризачи. В търсене на правилно професионално решение, участниците в проекта се обърнаха за съдействие към експертите от Държавен архив-Благоевград.

След разменени писма между ръководителя на проекта, директора на архива и Църковното настоятелство се пристъпи към съгласувано действие по спасяването на пощадените от времето документи. Непосредствена подкрепа на разширения състав с представители от архива оказва църковният настоятел Иван Досев. Голямото количество документи (приблизително 100 папки), както и обстоятелството, че те се намират в помещения, които се отварят епизодично, обуслови решението на експертите от архива да проведат подбора и обработката на документите в сградата на Държавния архив. Последва пренасянето им във временното хранилище на архива¹³.

Спазвайки утвърдените методически правила, експертите на Дър-

жавен архив-Благоевград осъществиха подбор на ценните документи. В резултат на експертизата от подлежащите на постоянно запазване в архива документи бяха обособени 19 архивни единици, с 960 листа. Шест архивни единици са с документи, които отразяват дейността на църковното настоятелство до 1948 г., а 13 са от периода след отделянето на църквата от държавата по силата на Закона за изповеданията¹⁴. Сравнително големият обем документи на новото постъпление, а така също обстоятелството, че те покриват различни области от дейността на настоятелството (ръководна, финансово-счетоводна, отчетна, както и поддържането на регистри) са в основата на взетото експертно решение да се формира нов и самостоятелен архивен фонд "Църковно настоятелство с. Марулево, Горноджумайско" (ф. 375 К)*. В неговия състав са включени и шестте архивни единици за настоятелството на църквата в с. Марулево, принадлежащи до този момент към груповия фонд на църковните настоятелства, заведен под номер 238 К.¹⁵

Новото постъпление от документи, освен че увеличава обема на фонда и го обогатява тематично, също така разширява хронологическата рамка на съхраняваните до момента извори за църковното настоятелство в Държавния архив. Най-ранните документи са от 1914 г., а най-късните достигат до 1988 г. В процеса на пресистематизирането на архивните документи, част от новооткритите извори са отнесени към обособените през 60-те години архивни единици, (принадлежали до този момент към груповия фонд на църковните настоятелства). Други формират нови самостоятелни архивни единици: "Годишно статистическо сведение за библиотеката към църквата "Св. Вмчк. Димитрий" 1948 г."; "Годишни отчети за изпълнението на бюджетите 1936-1937, 1942 г."; "Книга за приходите 1914-1936 г."; "Главна разходна книга 1914-1936 г."; "Регистър за венчавките 1914-1975" и "Изходящ дневник 1927-1961 г."

Като ценни и многопластови информационни източници за бъдещите изследвания и демографски проучвания следва да се определят и приетите за запазване регистри за венчавките (1914-1975) и за умираанията (1952-1988) на жителите на с. Марулево. Със свое място в историческия поглед към миналото на църковното настоятелство е и постъпилата в архива финансово-счетоводна документация, сравнително плътно покриваща целия период от 1914 до 1988 г., особено след 1949 г. В нова светлина се разкрива и личността на най-дългогодишния свещеник Иван Парашкански чрез комплектуваните в държавния архив картон-сведение за него като свещеник от Неврокопската епархия, гра-

* Виж публикувания инвентарен опис на този архивен фонд в настоящото издание. Описът е съставен от Л. Петрова и приет на заседание на Експертната комисия в ДА-Благоевград през февруари 2005 г.

мота за въвеждане в протоиерейско достойнство и ответното благодарствено писмо.

Единствените запазени фотодокументи, отразяващи храма на с. Марулево от 1960 г. също са част от вече постоянно съхраняваните документи в ДА-Благодеевград. Те рисуват черно-бялата картина на църквата "Св. Вмчк. Димитрий" - външния ѝ вид, вътрешния интериор, гробищата, които са в непосредствена близост до нея. И не на последно място постъплението включва изходящия дневник, попълван от църковните служители в продължение на повече от 30 години ни (1927-1961 г.). В него са описани всички писма, които са излизали от канцеларията на настоятелството. Това позволява да се проследи по дати изходящата част от преписката и да се определят конкретните въпроси, поставяни в нея. Освен като източник на информация за онази дейност на настоятелството, която е налагала поддържането на кореспонденция, дневникът създава представа за деловодството на църковната институция в Марулево.

Наред с тези ценни и определени за постоянно съхранение 25 архивни единици, са обработени и останалите документи. Според методическите правила те са описани в предвидените справочни и отчетни форми. В опис на документите със справочно значение намират място 30 дела със свидетелства за Свето кръщение на жители на Марулево от 1934 до 1939 г., за които методическите предписания предвиждат да се пазят 100 години. В опис на неподлежащите за запазване документи са обособени 79 дела с неценни документи главно с изтекъл срок на съхранение и дублиращи се финансово-счетоводни документи. Сред тях са още документи, свързани с функциите на църквата по издаване на билети за раждания, погребения и позволителни за венчавки в различни години от 1926 до 1945 г.

• Документи от масива на бившия Окръжен партийен архив в Благодеевград

По силата на договор между Главно управление на архивите и Висшия партийен съвет на БСП, сключен през 1992 г. документите от фондовете на бившия Централен партийен архив и на окръжните партийни архиви се предоставят за съхранение и използване от държавата. В изпълнение на договора, масивът от документи на партийния архив в Благодеевград е предаден в Държавния архив в същия град. Сред постъплението са и документите на Първичната партийна организация в с. Марулево, обособени в самостоятелен архивен фонд № 635 Б с общо 25 архивни единици. Описаните в четири инвентарни описа документи са с хронологически рамки от 1944 до 1963 г. През 1964 г. е преустановено приемането на документи от тази партийна организация с решение на Секретариата на ЦК на БКП (от 31.01.1967 г.), утвърдено от

Бюрото на Окръжния комитет на БКП – Благоевград. В партийния архив в Благоевград архивният фонд е регистриран през 1966 г.

Видовете документи в това постъпление са типични за фондообразувателя, от който произлизат (първична партийна организация) – доклади, протоколи, решения, планове, отчети, информации. Те позволяват да се проследи историята на партийната организация в с. Марулево от момента на сформирването на партийната група с първите 4 членове през октомври 1944 г. до 1963 г., когато броят им вече надвишава 20 души. Наред с указанията, инструкциите, с призивите за по-активен живот са запазени документални следи и за лични драми, за човешки съдби. Така например с изключване е наказан партиен член, който е отказал да получи партийния си билет. Друг е порицан за това, че е укрив овце и т.н.¹⁶ Пред партийната организация са приемани не само членове, но и планове за пролетен посев, четена е телеграмата на В.Червенков за есенната сеитба.¹⁷ Организиран са политически учебни години, планирано и отчитано е отбелязването на празници – 24 май, ден за защита на жената и детето и др.

Без съмнение чрез постъпилите от Окръжния партиен архив документи за партийния живот в с. Марулево е разширен кръга на достъпните източници за историята на селището в периода от 40-те до 60-те години на 20 век.

Този най-общ преглед представя запазените в Държавен архив-Благоевград извори за миналото на с. Марулево. По силата на едно по-скоро неписано правило, валидно за малките селища, в архива липсват лични фондове на местни дейци, личности, които са родени или допринесли за развитието на село Марулево. Затова миналото на селището се “оглежда” в запазени свидетелства, които осветляват предимно официалната история, историята на местните институции. Същевременно именно поради официалния си характер, това са всъщност документите, които позволяват да се проследи институционалното развитие, да се датират събитията, да се разкрият имената, длъжностите, функционалните ангажименти и отговорности, етапите на развитие на конкретните учреждения. Но за изследователя остават скрити и непознати личните мотиви и преживявания, човешките съдби и техните превратности. И тези именно данни, които допълват официалните и които разкриват подбудите, мислите и субективните преценки, отражението на събитията върху отделните хора, се съдържат в разказите и споделеното от жителите на с. Марулево в разговорите, интервютата записани при срещите им с екипа по проекта. Те са запечатени и във фотообрази, които представят и “неофициалната”, ежедневната картина на с. Марулево.

Хронологическата рамка на официалните документи за село Марулево, които са запазени в Държавен архив-Благоевград не излиза извън очертанятията на 20 век. Най-ранните и най-късните документални следи, с които разполагат бъдещите изследователи са от миналия век. И количествената им характеристика не се различава от сравнимите с Марулево селища в региона, чиито фондове са с по 5 до 10 архивни единици. Единствено във фонда на Църковното настоятелство след новото постъпление са създадени 25 архивни единици и хронологическата граница на някои от документите е доведена до 80-те години на века.

Така, в търсене на следи от миналото, живи разкази и спомени, екипът от преподаватели и студенти в ЮЗУ започна своето проучване за село Марулево. Дали и доколко е успешен опитът ни да съберем в текстове, документи и разкази историята на това различно и разпръснато се село предстои да се установява. Но със сигурност е постигнато поне обогатяване на един от фондовете в Държавен архив-Благоевград с документи от недалечното минало на църковното настоятелство в с. Марулево.

Бележки:

¹ В сборника е поместен съкратен вариант от текста на дипломната работа на Димитрина Христова на тема "Историческо развитие на село Марулево, Благоевградско (1860-1973 г.).",

² Пълното наименование на проекта е "Минало и културно разнообразие на селищата от Благоевградската община през 20 век. Първа част: селата Марулево и Церово" с ръководител доц. Кристина Попова.

³ Читалището "Св. Иван Рилски" е основано в с. Марулево на 27 окт. 1927 г. Въпреки разнообразната дейност, която развиват в него жителите на с. Марулево и сравнително дългия период на функциониране, не са запазени документи и за него няма обособен архивен фонд в Държавен архив-Благоевград.

⁴ От дейността на училището са запазени документи, заведени първоначално като частично постъпление № 110 Първоначално училище «Ефрем Чучков» от периода 1926 до 1970 г. Впоследствие тези документи са отнесени към архивния фонд на училището, заведен под № 998.

⁵ Посочените пет архивни единици съставляват архивния фонд 186 К Горска трудово-производителна кооперация "Славова", който е приет в Държавен архив-Благоевград на 29.08.1972 г.

⁶ ДА-Благоевград, ф. 200 К, оп. 1, а.е. 12

⁷ Пак там, ф. 742, оп. 1, а.е. 24

⁸ Пак там, а.е.34

⁹ Пак там, а.е. 167

¹⁰ ДА-Благоевград, ф.115, оп.3, а.е. 159

¹¹ Пак там, оп.1, а.е. 73

¹² Самото настоятелство е учредено вероятно в края на 19 век, или във

всеки случай след построяването на църквата “Св. Вмчк. Димитрий” през далечната 1860 г.

¹³ Заедно с близо 100-те папки бяха пренесени и получаваните по абонамент в църквата “Св. Вмчк. Димитрий” периодични издания “Църковен вестник”, “Църковен пастир”, “Християнка”, “Известия на Българския червен кръст”, “Българска историческа библиотека” и “Български воин”. Впоследствие Църковното настоятелство дари всички печатни материали на студентите и преподавателите от специалност История на Югозападния университет и те вече са на разположение и се ползват в специализираната семинарна библиотека.

¹⁴ Закон за изповеданията от 24 февруари 1949 г. Д.В., бр.

¹⁵ Това са следните архивни единици: Летописна и ревизионна книга (1929-1934); Преписка по избор на църковни настоятели (1926-1940); Сведения за раждания, венчания, умирация и незаконноживущи (1931-1948) и три архивни единици Окръжни, писма, послания на Св. Синод и Митрополията, обособени по години съответно – 1923-1929; 1930-1940 и 1941-1948 г.

¹⁶ ДА-Благоевград, ф. 635 Б, оп. 1, а.е. 2, л. 20; 80

¹⁷ Пак там, л.20; 34